

Boek van de maand

Een gereformeerde missiologie

S.M. Alserda

De aanleiding voor het schrijven van het hier besproken boek is een andere opzet en invulling van het vak Missiologie aan de Theologische Universiteit (Broederweg) te Kampen. In een eigen uitgave¹ heeft de TUK daar verantwoording van gedaan. Onder de titel *Missiologie en oecumenica* schreef C.J. Haak daarin een hoofdstuk over de verschuivingen binnen het veld van de zending en de andere opzet van het vak Missiologie. In dit nieuwe boek werkt hij dat verder uit.

Missiologie als theologisch vak

Binnen de theologische vakken kreeg de Missiologie tot voor kort een plaats toegewezen onder de grotere groep Ambtelijke Vakken (tegenwoordig: Praktische theologie). De gedachte was dat het ging om een ‘ambtelijke’ opdracht.² Overigens werd al heel lang gezien dat het vak Missiologie ook raakvlakken heeft met verschillende andere theologische vakken, zoals Kerkgeschiedenis en Dogmatiek. Dat bracht D.K. Wielenga, destijds docent Missiologie in Kampen, er al in 1974 toe om de wens te uiten dat de Missiologie een eigen, zelfstandige plaats zou krijgen naast de andere vakken.³ Die wens is nu vervuld! Aan drs. Haak nu de taak om dit waar te maken.

Oecumenica 1

Een tweede verandering betreft de inhoud van het vak Missiologie. Daar is nu het onderdeel Oecumenica aan toegevoegd. En dat heeft alles te maken met een verschuiving binnen het veld van de zending. Op de vroegere zendingsterreinen zijn langzamerhand overal zelfstandige kerken ontstaan. Dat betekent dat ‘zending’ steeds meer het karakter heeft gekregen van ‘hulp’ aan jonge zusterkerken. Want die jonge kerken hebben een eigen zendingsopdracht. En nog een stap verder: jonge kerken worden volwassen. Dus wordt de relatie ook in de praktijk steeds meer gelijkwaardig. In goede samenwerking kunnen projecten worden opgepakt. En binnen die relatie kan de hulp zelfs wederkerig worden. Denk aan de ontwikkeling dat ook een land als Nederland steeds meer ‘zendingsgebied’ wordt! Vandaar dat het theologische vak nu officieel heet: Missiologie en Oecumenica.

Opzet van het boek

Het boek start met een verkenning van het terrein van Missiologie en Oecumenica (1). Dat houdt in: een historisch overzicht en het signaleren van trends in de huidige opvattingen over missiologie en oecumenica. In de daaropvolgende hoofdstukken volgt een meer systematische bespreking (inclusief definities) van Missiologie (2), Evangelistiek (3), Elenctiek (4) en Oecumenica (5). In een zesde hoofdstuk bespreekt Haak de positie van Missiologie en Oecumenica binnen de theologie en de relatie met niet-theologische wetenschappen als taal, communicatie, menswetenschappen, godsdienstwetenschappen en onderwijskunde/management. In een zevende hoofdstuk wordt de vraag naar de toekomst van Missiologie en Oecumenica besproken. En in een slothoofdstuk wordt een brede introductie gegeven in de literatuur op dit gebied.

Verkenning

In kort bestek wordt hier heel veel aangestipt. De veelheid maakt dit eerste hoofdstuk wel wat minder overzichtelijk. Het laat vooral de indruk achter dat er veel is misgegaan. Negatieve ontwikkelingen, zowel binnen als buiten de christenheid, passeren de revue. In de eerste zestien eeuwen: o.a. de opmars van de islam, het grote Schisma (tussen Oosterse en Westerse Kerk) van 1054, de 'fatale' kruistochten, conflicten tussen kerk en staat. Vanuit missionair oogpunt hebben christenen het vaak fout gedaan. In de periode van de 16^e-19^e eeuw wordt de zending zelfbewuster, gaat zich bezinnen op haar eigen handelen en krijgt kansen via handel en politiek. Maar dat laatste blijkt een valkuil: zendelingen werden door de autochtone bevolking verdacht van een verborgen politieke agenda. Toch is dit de tijd van de Great Century, waarin de zending tot bloei kwam. De laatste periode (19^e-20^e eeuw) wordt gekenmerkt door westers koloniaal imperialisme. En dan zijn we bij de twee wereldoorlogen (tussen christenlanden!), met als gevolg de afbraak van het imago van het 'christelijke' Westen. Dat moet de zending vandaag bescheiden maken, en nederig. En zelfs schuld bewust. Dit hoofdstuk sluit af met het signaleren van trends in de huidige opvattingen van missiologie en oecumenica. Als gevolg van het loslaten van de autoriteit van de Schrift komt de gedachte van een interreligieuze dialoog op, waarbij de verschillende godsdiensten als gelijkwaardig worden gezien. Dit binnen het kader van de Wereldraad van Kerken. Als tegenhanger ontstaat de stroming van de evangelicals, waarbij charismatische invloeden een rol spelen. Conclusie van dit hoofdstuk: hier ligt een taak en een uitdaging voor een gereformeerde Missiologie.

Missiologie

In de lijn van Bavinck en Drost worden 'zending' en 'missiologie' apart gedefinieerd. Kort weergegeven: 'zending' is de *uitvoering* van de goddelijke opdracht en 'missiologie' is de (wetenschappelijke) *bezinning* op die goddelijke opdracht. In de definities van Haak zit zowel overeenstemming als verschil met Bavinck en Drost. Alle drie hebben het over een opdracht aan de kerk, maar bij Haak is de toevoeging van Drost (*ambtelijke* opdracht) weer weggelaten. Dat de kerk 'subject' van de zending is, wordt door Haak uitvoerig uiteengezet, maar de weglating van het ambtelijke wordt verder niet gemotiveerd. Bij alle drie is zending een oproep tot geloof en bekering. Maar als het gaat om de vraag: geloof in *Wie*, dan is er bij Haak enige onduidelijkheid. Bij zijn definitie van zending sluit hij nauw aan bij Drost: geloof in de drie-enige God. Maar bij zijn definitie van missiologie zit hij dichterbij Bavinck: een oproep om te geloven in Christus. Hier lijken mij de definities van Haak niet goed op elkaar aan te sluiten. Bij alle drie komt de kerk ook weer in het vizier bij het *doel* van de zending: inlijving in de gemeente van Christus.

Overigens brengt Haak ook een nieuw element in, namelijk Gods soevereine raad tot eeuwige redding (definitie van missiologie). In zijn definitie van zending werkt Haak dat verder uit: op die oproep kan op twee manieren gereageerd worden, namelijk met geloof en ongeloof. Dat acht ik een belangrijk element en dus een winstpunt.

Heel kort wordt in dit hoofdstuk (p. 42) de wenselijkheid van zelfstandigheid (de zogenaamde *three selves formula* van Venn en Anderson: self-supporting, self-governing, self-propagating) voor nieuw ontstane gemeenten genoemd en bekritiseerd: self-supporting is geen bijbelse eis. In zekere zin kan dit Haak worden toegestemd, maar dan had ik wel graag iets meer gehoord over de nadelen/gevaren van materiële hulp van buitenaf, zowel in economisch als geestelijk opzicht.

Bij de beoogde doelgroep van de zending werkt Haak uit waarom hij in zijn definitie van missiologie kiest voor de omschrijving 'mensen die niet in Christus geloven'. Belangrijk argument is daarbij dat in het evangelie van Johannes met de (ongelovige) wereld ('kosmos')

ook de ongelovige Joden worden bedoeld (p. 43, vgl. p. 70). Haak schrijft zelfs dat de éérste betekenis van ‘wereld’ bij Johannes het volk van God zelf is. En van Johannes 3:16 zegt hij dan: het is déze afwijzende wereld, die God kennelijk zo liefheeft. Hier heeft Haak mij niet overtuigd. Het lijkt mij dat hij een vals dilemma creëert. Immers, in 1 Johannes 2:15v zegt Johannes juist: heb de wereld niet lief!

Doel

Het is de moeite waard om apart stil te staan bij wat Haak schrijft over het doel van zending en missiologie. Dit ook i.v.m. het nieuwe in Haaks definitie: Gods verkiezend werk. Haak sluit aan bij Voetius (p. 46). Een drievoudig doel van zending: bekering van heidenen, planting van de kerk en de heerlijkheid/manifestatie van Gods genade. Vervolgens gaat hij zeer uitgebreid in op het belang van een doelgerichte planning. Daarbij grijpt hij al vooruit op een aparte paragraaf over de methodiek van de zending (p. 49v). De kritiek dat dit een ‘westerse neiging tot doelomschrijving en resultaatmeting’ is, wijst hij resoluut van de hand met verwijzing naar alles wat er in de geschiedenis van de zending is misgegaan. Suggestie: dat had met een betere planning en methodiek voorkomen kunnen worden! Daarom schuwt Haak het niet om het nadrukkelijk te hebben over de ‘meest effectieve’ en ‘resultaat-gerichte’ benadering (p. 47). Hij acht het een grote verantwoordelijkheid⁴ om bewust een keuze te maken t.a.v. doelgroep, methode van communicatie, effectieve strategie en organisatie en andere moderne middelen.

Hoewel Haak veel zinvolle opmerkingen maakt en ook nadrukkelijk stelt dat dit menselijke handelen staat in het grote kader van Gods (soevereine) handelen, bekruipt mij toch het gevoel, dat de zaak hier uit balans raakt. En dat je - hoewel Haak dat niet wil - toch de indruk krijgt van maakbaarheid. Dat heeft m.i. twee oorzaken:

- Haak verwacht toch te veel van de methodiek;
- hij maakt te weinig werk van de (praktische) betekenis van Gods verkiezend handelen.

God is niet van mensen en niet van menselijke methoden afhankelijk. Dat moet ons niet onverschillig maken t.a.v. de te kiezen middelen, maar we moeten het ook weer kunnen relativiseren. Met gebrekkige mensen en met gebrekkige middelen heeft God veel kunnen bereiken. Te meer een reden om God de eer te geven. Dat God het eigenlijke werk moet doen, in de harten, mag ons ook rust geven: het resultaat hangt niet van mijn capaciteiten en inspanningen af. Het belangrijkste blijft: met een liefdevolle houding (de liefde van Christus dringt ons! - 2 Kor. 5:14) onverkort het evangelie van Jezus Christus verkondigen. Die liefde laten zien in je woorden en daden is belangrijker dan welke methode ook!

Over de verhouding Woord/daad, over bevoegdheid en deskundigheid, maakt Haak in kort bestek waardevolle opmerkingen. Voor wie hier dieper op in wil gaan, kan ik verwijzen naar H. Venema.⁵ Terecht vormen Woord en daad bij Haak geen tegenstelling. Een gescheiden optrekken van beide heeft zowel voor- als nadelen. Organisatorisch wordt dit per kerk verschillend opgelost (hierbij worden PKN, CGK en GKV genoemd).

Evangelistiek

Het verschil tussen zending en evangelisatie werd meestal gezocht in het ‘veraf’ en ‘dichtbij’ en/of in het verschil in doelgroep: ‘vreemd aan het evangelie’ of ‘vervreemd van het evangelie’. Dat speelt bij Haak een ondergeschikte rol. En dat is begrijpelijk in een tijd dat Nederland zendingsgebied wordt en waar andere etnische groepen en andere godsdiensten dichtbij zijn gekomen. Eerder noemde Haak al dat een belangrijk verschil tussen zending en evangelisatie is, dat de lokale kerkenraad een verschillende rol speelt. Daar voegt hij nu aan toe dat bij evangelisatie het doel van *kerkplanting* ontbreekt (p. 58). Gemeentestichting in een

land als Nederland acht hij van een andere orde. Want deze gemeenten zullen toch in een bestaand kerkverband moeten gaan participeren. Haak voegt daaraan toe dat ook niet te gemakkelijk tot dergelijke gemeentestichting dient te worden overgegaan. Immers, de bestaande gemeenten moeten voluit missionaire gemeenten zijn of worden. Van missionair werk wordt de kerk zelf ook beter.

In dat kader spreekt Haak zelfs van de noodzaak tot reformatie van de 'traditionele' gemeente. En is hij zeer kritisch over het 'schuldige' verleden van de kerk: medeoorzaak van secularisatie en kerkverlating. Overigens speelt ook hier een rol dat Haak de methodiek zeer belangrijk vindt (p. 63). Hij verwacht kennelijk veel van scholing en training. Hij verwijst daarvoor o.a. naar 'de missionaire organisatie van Paulus, ... waardoor een leger van specifiek getrainde werkers over de hele bewoonde wereld aan het werk was' (p. 66). Dit lijkt mij echter een wat overtrokken weergave van wat de Bijbel zegt. De vraag naar de oorzaak dat de evangelisatiearbeid zo weinig resultaat lijkt op te leveren, suggereert in dit verband als antwoord: omdat de kerk het er in het verleden zowel methodisch als personeel bij heeft laten zitten. Vanuit het verkiezend handelen van God moet echter gezegd worden: ook in de voorbije eeuw heeft God al zijn uitverkorenen bereikt met het evangelie van Jezus Christus. Christus heeft niemand van hen verloren laten gaan (vgl. Joh. 17). Aan de andere kant heeft Haak volkomen gelijk, wanneer hij benadrukt dat evangelisatiearbeid de verantwoordelijkheid is niet alleen van de evangelisatiecommissie, maar van de hele gemeente en van alle gemeenteleden. Overigens noteert hij ook terecht dat niet iedereen hierin dezelfde mogelijkheden heeft.

Behartigenswaardige opmerkingen maakt hij over het belang van het streven naar kerkelijke eenheid en benadrukt hij terecht, dat het niet om het even is bij welke kerk een pasbekeerde zich voegt. Ook evangelisatie is immers de roeping van de kerk en dient gericht te zijn op de inlijving in deze kerk (p. 64). Dat maakt benieuwd naar de visie van Haak op (de grenzen van) interkerkelijke samenwerking in de evangelisatie. Maar dat komt helaas niet aan de orde.

Elenctiek

Het woord 'elenctiek' komt van het Griekse woord 'elengchein' wat zoiets als 'weerleggen' betekent. Haak noemt dit het hart van zending en evangelisatie. Zeker in een tijd waarin de Wereldraad-missiology de dialoog propageert (p. 69). Het gaat er immers om wat de Bijbel over de niet-christelijke religies zegt. In zijn definitie heeft Haak het over het 'ontmaskeren van de niet-christgelovige mens als aanhanger van een pseudo-religie'. De elenctiek maakt 'gretig' gebruik van de godsdienstwetenschappen, maar haar doel is anders: niet beschrijven, maar weerleggen en ontmaskeren als opstand tegen de levende God.

Haak onderscheidt drie onderdelen/taken van de elenctiek (p. 73-74):

- algemene elenctiek (bestudeert de historische ontwikkelingen van religies);
- specifieke elenctiek (richt zich op één bepaalde godsdienst);
- fenomenologische elenctiek (houdt zich bezig met een bepaald thema/verschijnsel binnen de verschillende religies, zoals gebed, offer etc.).

Haak sluit daarin nauw aan bij Bavinck (en Drost, die overigens de term 'fenomenologisch' niet wil gebruiken). Een stapje verder is de vraag naar de mens achter de religies. En hoe de Bijbel die mens tekent (p. 75). In dat kader wordt gesproken over Gods algemene openbaring en over de vraag hoe het zit met mensen die nooit met het evangelie zijn bereikt. Deze passage bij Haak is wat onduidelijk. En de vraag krijgt eigenlijk geen antwoord. Wel komt o.a. Romeinen 1:18-32 aan de orde. Maar doet deze tekst (evenals Joh. 3:36) niet méér dan 'suggereren' dat deze mensen met Gods toorn te maken krijgen? En zegt Romeinen 2:14-15 wat anders? Vergelijk vers 12!

Apart staat Haak stil bij de methode van de elenctische benadering. En bij een daarbij behorend plan van aanpak. Aan de orde komen dan psychologie, communicatie en de attitude van de prediker zelf. Ook hier dus weer veel nadruk op de methode. Dat komt later nog weer terug, wanneer Haak allerlei niet-theologische vakgebieden bespreekt, waar de missiologie dankbaar gebruik van dient te maken (p. 97-105).

Oecumenica 2

Dit nieuwe onderdeel heb ik in het begin van dit artikel al aangeduid. Haak definieert oecumene als een ‘opdracht van Christus om als kerken over de hele wereld concreet gestalte te geven aan de eenheid van het christelijk geloof’ (p. 83). Oecumenica is de wetenschappelijke bezinning op die opdracht. Daarbij krijgen achtereenvolgens de bijbelse fundering en de vormgeving hiervan in de loop der geschiedenis aandacht. Wat uitmondt in de taak van de gereformeerde oecumenica vandaag. Een waardevol hoofdstuk!

Waardering

In het bovenstaande zijn wat hoofdzaken aangestipt, maar daarnaast komt nog een veelheid van onderwerpen en aspecten aan de orde. Te veel om allemaal te noemen. Veel stof om over na te denken. En in de praktijk je winst mee te doen. Alleen al daarmee heeft dit boek zijn nut bewezen en is het van belang niet alleen voor studenten en zendelingen, maar ook voor predikanten en gemeentewerkers (i.v.m. ‘missionaire gemeente’-zijn). Dat er kritiek mogelijk is en dat er vragen overblijven, is in het bovenstaande ook gebleken. Maar juist in dat gesprek kan nog weer winst geboekt worden. Belangrijkste onderwerp daarbij is m.i. de verhouding tussen Gods verkiezend handelen en het menselijke methodische handelen. Het tweede mag wat gerelativeerd, het eerste wat meer uitgewerkt worden. Er is vandaag een sterke hang naar professionalisering, op allerlei terreinen en niveaus. Maar - afgezien van de wenselijkheid ervan - moet ook de vraag gesteld worden naar de haalbaarheid.

Verder is het even wennen aan de manier van schrijven van Haak. Hij schrijft zoals hij spreekt: gedreven. Daardoor klinkt veel nogal gedecideerd, maar soms prikkelt dat eerder tot tegenspraak dan dat het overtuigt. Ook is het boek wat breedspakig: Haak gebruikt vrij veel superlatieven en opsommingen van synoniemen (o.a. p. 16, 27). Deze stijl leidt soms ook tot onzorgvuldigheid (p. 15: niet inlijving in Christus, maar in Christus’ *lichaam*) of zelfs onjuistheid (p. 33, als ongelovigen worden aangesproken: kom terug bij je (!) Vader, in Christus, je (!) Redder). Verder kwam ik regelmatig moeilijke woorden en Engelse uitdrukkingen tegen en is de cijfernotatie in de tekst wat onrustig. En ten slotte zag ik nog wat drukfouten (soms storend: bijv. het opschrift op p. 36).

Kortom, een boek dat om meerdere redenen een tweede druk verdient!

N.a.v.: C.J. Haak,

Gereformeerde Missiologie & Oecumenica. Beknopt overzicht aan het begin van de 21^e eeuw A.D., De Verre Naasten, Zwolle, 2005. ISBN 90 7300 410 1, 160 pag. Prijs € 14,75.

Noten:

- ^{1.} A.L.Th. de Bruijne (red.), *Gereformeerde theologie vandaag: oriëntatie en verantwoording*, De Vuurbaak, Barneveld, 2004.
- ^{2.} Aldus drs. M.K. Drost in: J. Douma (red.), *Oriëntatie in de theologie*, De Vuurbaak, Barneveld, 1987, p 155. Drost paste op dit punt de definitie van Bavinck aan (zie J.H. Bavinck, *Inleiding in de Zendingwetenschap*, Kok, Kampen, 1954, p 70).
- ^{3.} Zie J. Douma e.a., *Oriëntatie in de theologie*, De Vuurbaak, Barneveld, [1974], p 171.
- ^{4.} Zie ook: *Gereformeerde theologie vandaag*, p 111.
- ^{5.} H. Venema, *Liefdedienst aan allen*, De Verre Naasten, Zwolle, [1999]. Zie bespreking in *Nader Bekeken*, juli/aug 2000. Overigens heb ik bij Haak een verwijzing naar dit boek gemist.